

כד מזמרין ישראל

מ. יעקבזון

בין שלל השירים והזמירות המושרים לכבוד התורה, בולט ביחודו השיר "כד יתבין ישראל" • השיר מרטיט ונוגע ללב, הן בשל תכנו המופלא והן בשל לחנו היחודי • מקולמוסו של מי יצאו המילים: חז"ל ומדרשיהם, או שמא גדולי הדורות האחרונים? • ומי הוא המלחין שהטיב להתאימם לצלילים כה נוגים וענוגים? • דברי שיר

וכוסף, אשר בהחלט ניתן להגדירו כ'פירוש המילות'.

משתכחין' או 'שוכחין'?

להלן נוסח השיר המקובל והמושר בפי כל: "כד יתבין ישראל ועסקין בשמחת התורה. קודשא בריך הוא אומר לפמליא דיליה: חזו, חזו בני חביבי! דמשתכחין בצרה דילהון, ועסקין בשמחתא (או: בחדוותא) דילי".

על נוסח זה יש להעיר מספר הערות: ביאור המילה 'משתכחין' בארמית, הוא 'מצויים'

תומו של ליל שמורים בעסק התורה הק', ישקו לספרי הקודש, יד ליד תחבור, עיניים טרוטות ייעצמו, וכולם יחד, כאיש אחד בלב אחד, ישירו בנעימה לכבוד התורה.

דומה, כי בין שלל השירים והזמירות – אשר רובם חוברו על מילים מן מקורות התנ"ך – מושך את האוזן הניגון המרטיט "כד יתבין". השיר, עוסק בתיאור קריאת הקב"ה לפמליא של מעלה לחזות בפלא: עם ישראל אפופים בצרות, ועם זאת שוכחים הם מצרותיהם ולחציהם ועוסקים בחדוה בפקודי ה'. למילים המפעימות והמרטיטות, חובר לחן יפהפה, נוגה

שירים רבים ומנגינות לאין מספר חוברו לכבוד התורה, נותן התורה ולומדיה בטהרה. עדה עדה ונגינתה, בית מדרש וסגנונו. בכל השנים והתקופות, נתנו בני התורה ואוהביה דרוך לתחושתם, ומתוככי נפשם פרצה לה השירה, שירה לשירת התורה. אף כי את הבכורה בכל הנוגע לשירה והזמרה סביב לתורה נטל חג שמיני עצרת הנחוג גם כשמחת תורה, הרי עדיין גם בחג השבועות, נהגו ישראל לשיר ולזמר לכבוד התורה. אלו יחוגו במעגלים ברחובה של עיר לאחר תפילת מעריב בליל התקדש חג, והללו יהדרו, ועם

שער הספר 'באר אברהם' לר' אברהם בן הגר"א ורש"א תרמ"ז

"אשריכם ישראל, אפילו פושעים שבכם מלאים מצוות כרימון. אשריכם ישראל שהקב"ה יושב כזקן מלא רחמים ומכפר עוונותיהם של ישראל. אשריכם ישראל, כשאתם עוסקין בשמחת בית-השואבה, כונס הקב"ה לכל פמליא דיליה ואומר, ראו בניי חביבין שיש לי דשבקין צערא דידהו ועסקין בדידי. מיד מתמלא רחמים על ישראל. אשריכם ישראל שאתם חוטבים חטיבה אחת להקב"ה, והוא חוטב חטיבה אחת לישראל, אשריכם ישראל שהקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה, כדי לטהר עוונותיהם של ישראל. אשריכם ישראל שאין המלאכים אומרים שירה עד סיומן של ישראל. אשריכם ישראל שהקב"ה נקרא אלקי ישראל."

דומה וניתן להצביע כמעט בודאות על הנוסח הנ"ל כמקור הכי קרוב לשיר. אם כי, בספר הנ"ל לא מופיע מקור לדברי הגר"א, ומכאן, חד משנים: או שנוסח זה חיברו הגר"א בעצמו, או שלפניו גלויים היו מדרשים שלא נגלו לנו. [במאמר המוסגר נעיר, כי במאסף התורני 'קול התורה' (ס' – תשרי תשס"ו, עמ' קה), מופיע הנוסח הנ"ל, כאשר כמקור מצויין שהוא 'לשון חז"ל, הובא במעשה רב השלם להגר"א עמ' רפ"ג]. ככל שיידינו מגעת, לא הצלחנו להגיע למקור הנ"ל, בו – ע"פ ההפניה הנ"ל – מבואר כי הוא לשון חז"ל].

גם הגר"ח קנייבסקי שליט"א, שנדרש לשאלה ('הגאון' [להר"ד אליאך] עמ' 261; 'שאלת רב' [להרי"מ רוטשטיילד], ח"א פכ"ב), מציין בפשיטות כי לשיר זה אין מקור בחז"ל, ומיוחס הוא להגר"א. להלן, נתוודע לגירסאות נוספות באשר למקור המילים ומחברן.

מי הלחין את הניגון?

כאמור לעיל, חלק נכבד מקסמו של השיר בא לו הודות ללחן הנהדר שהוצמד למילים. גם זהותו של מלחין הניגון לא נתבררה, וכמה גירסאות בענין.

יש הטוענים, כי הלחן חובר ע"י הגאון ר' מאיר שפירא מלובלין זצ"ל. אחרים אף מוסיפים, כי הלחן – ואף המילים – חוברו ע"י ראש ישיבת חכמי לובלין בלילה שקדם למעמד סיום הש"ס הראשון – שר' מאיר היה מייסדו ומחוללו, בט"ו בשבט תרצ"א. שמועה אחרת גורסת, כי מקור הניגון

בזוהר על כל ענפיו: הרצת שאילתה במאגרים הממוחשבים למיניהם מאששת את הטענה השוללת את קיומו של השיר בזוה"ק, ולא באף מדרש אחר. עם זאת, יצויין, כי מילים משותפות עם מסר דומה נמצאו בזוהר (ח"ג, ויקרא כב, א), שם נאמר: "קודשא בריך הוא כניש לפמליא דיליה, ואמר חמו בני רחימי, דאינון דחיקין בגלותא, ושבקין צערא דלהון ותבעין לי על מטרוניתא".

מציאה זו הביאה למסקנה אפשרית, לפיה המילים חוברו ע"י מאן דהו, כאשר דברי הזוהר הנ"ל אלו ספקו לו השראה לרעיון כמו גם לנוסח. יצויין, כי מלבד הפן המחקרי של שאלה זו, קיימת בה גם נפקא מינא לדינא: האם למילים אלו יש תוקף ודין של כתבי הקודש הטעונים גניזה? ואכן, העובדה כי מקור המילים לא נמצא בדברי חז"ל, הביאה את הרב יחזקאל פיינהנדר שליט"א בספרו 'גניזת הקודש' (ירושלים תשס"ב), לציין בטבלה שבסוף הספר (בשער העוסק בפטור מאמרים מגניזה, בערך 'שבועות') כי מילים אלו אכן פטורות מגניזה, היות ולא נמצא להם מקור.

סדר שמחת בית השואבה להגר"א

מקור סביר יותר – אם כי מאוחר יותר, נמצא בדברי הגר"א. בסוף הספר 'באר אברהם' – פירוש על תהלים מר' אברהם בן הגר"א (וילנא תרמ"ז), מופיע "סדר שמחת בית השואבה שעשה ונהג הגר"א", כפי שנסר ע"י הר"ש לוריא ז"ל [ונדפס כעת מחדש בסידור 'אזור אליהו' להר"י כהן זצ"ל, ירושלים תשס"ח, עמ' תיב]. שם, לאחר סדר מסויים של מזמורי תהלים ופרקי משניות אותם סידר הגר"א לומר בשמחת בית השואבה, מופיע הקטע הבא, אותו סידר הגר"א לומר ז' פעמים:

או 'נמצאים'. [ע"י סנהדרין (קיא, א) "אמר לו הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין", וברש"י, "הפסד גדול יש על גדולים שאבדו ואיני יכול למצוא חסידים אחרים כמותם"]. לפירוש זה אין מקום כאן, כמובן, שכן המשמעות היוצאת אינה עולה בקנה אחד עם המשמעות המתבקשת: שישאל שוכחים מכל צרותיהם. ככל הנראה, במקור השיר הופיעה המילה בניי זה – אם כי לא בשפה הארמית אלא בלשון הקודש: 'דשוכחין', ועם הזמן, וברוח כל מילות השיר הארמית, נתהפך ה'שוכחין' ל'משתכחין'. אכן, יש ליישב נוסח זה, אם נניח שהמשמעות המכוונת אינה שכחת ישראל מצרותיהם, אלא אדרבה, המכוון הוא לישראל השקועים בצרותיהם, כאשר עפ"י הכוונה ב'משתכחין' היא שישאל מצויין בצרותיהם.

גם המילים 'בצרה דילהון' עמומות ומעורפלות משהו, שכן גם להאמור בדבר ה'שוכחין', עדיין היה עלינו לאמור: 'דמשתכחין' (וכנ"ל) מצרה דילהון: 'מצרה' (או 'לצרה') תחת 'בצרה'. ברם, אם נקבל את המשמעות השניה שהצענו – לפיה המכוון לישראל המצויים בצרותיהם, אזי יש לקיים גם את 'בצרה דילהון'. אפס, המצוי ובקי בשפה הארמית וניביה, חש בדוחק קיום משמעות זו.

השיר טעון גניזה?

אם עד עתה עסקנו בדקדוק המילים, ננסה לגשת עתה לשאלה הנוגעת לגופו של שיר: מקולמוסו של מי יצאו מילים מפעימות אלו? הנטיה הראשונית של כל צורב אשר שיעו ושיחו בדברי תורה ודרשות חז"ל, לשייך מילים אלו למדרשי חז"ל. הבקאים יותר, ידעו לזהות בשיר את סגנונו של הזוהר, [קודשא בריך הוא, 'כד יתבין', 'פמליא דיליה']. ואכן, הדעה הרווחת בקרב העולם היא לציין את הזוהר הק' כמקור למילים הללו. שייך המילים לזוהר ולחז"ל הביא רבים (בעיקר מאחרוני זמננו) לעסוק ולמשמש במילים – כבשאר דברי חז"ל, לשאת ולתת בהם, להקשות ולפרק. בספרים רבים העוסקים בשיר, יובא לפני ציטוטו משפט ברוח זו: "השיר הידוע שמקורו בזוה"ק".

ברם, מזה שנים טוענים רבים כי למילים אלו לא נמצא זכר ורמז בזוה"ק. בשנים האחרונות איכשר דרא, וספיקות אלו נפתרים באבחת מקלדת ללא צורך בידיעה מקיפה

"אמר אביי"...

ליכא, הרי שאת המתיקות מהמילים 'אמר אביי' אי אפשר לקחת!!! זה אביי!!! כמה אנו אוהבים את אביי!", ושב לנגינתו בדבקות...

לפני כארבע שנים, בחודש אב תשס"ו, יצא יבדלחט"א ראש ישיבת עטרת ישראל, הגאון רבי ברוך מרדכי אזורי שליט"א, בראש פמליה חשובה ונכבדה למסע על קברי אבות בליטא ופולין, במסגרתו פקדו גם את בית מדרשה של ישיבת 'ראדין', שם נשא הגרב"מ דברים בגודל מעלת המקום, ומעלת מחולליו וראשיו. משעסק בתיאור חיי התורה שפיכו בבית המדרש, נחה הרוח על ראש הישיבה, ולהתרגשות כולם החל מפזם הוא בקול מלא רגש את הניגון "אמר אביי" שוב ושוב. וכך, שבעים שנה לאחר שחדלה שירת התורה מלהתנגן ב'ראדין', שוב בקע בהיכלה 'אמר אביי' רווי רגש וכיסופין.

ואשר לנדון שהוזכר לעיל – האם באמירת 'אמר אביי' יש משום קיום מצות ת"ת – מסופר, כי כשנפגשו מרן הגרא"מ שך זצוק"ל והאדמו"ר ה'דברי יציב' מצאנז קלוינזבורג זצוק"ל בביתו של הגרא"מ, העלה האדמו"ר את הספק בפני מארחו, וזה השיבו, כי אם יעמוד אדם מבוקר ועד ליל וישנן את המילים 'אמר אביי', אזי לא עלתה בידו מצות ת"ת, ורק יקבל שכר על הזכרת שם האמורא. אכן, בהזכרת מימרא משמו, אזי פשוט שגם אמירת המילים 'אמר אביי' היא בכלל המימרא גופא, וגם אמירת מילים אלו כעסק תלמוד תורה תיחשב. (מאסף ישורון י"א, עמ' תכ"ד).

הגרב"מ אזורי שליט"א בשירת 'אמר אביי' בהיכל ישיבת ראדין, תשס"ו

שיר נוסף מבית מדרשה של וולאז'ין הוא השיר "אמר אביי". לשיר, שתי מילים בלבד – 'אמר אביי', עליהן חוזרים שוב ושוב, בניגון ישיבתי בהטעמה ייחודית המזכירה פזמון המתנגן תוכ"ד לימוד. חניך הישיבה, הוא מרן הגרא"ז מלצר זצוק"ל, נוהג היה לשיר ניגון זה בשמחת תורה

מרן הגרמ"ש שפירא זצוק"ל נושא את קולו בשיר שמחת בית השואבה תשס"ה

לאחר ההקפות בקול ערב ונעים, כאשר כל המתפללים ממתינים ומצפים לשמוע את קולו מנגן בנעימה.

גם מרן ראש ישיבת באר יעקב, נצר לשושלת וולאז'ין המעטירה, הוא ניהו הגאון רבי משה שמואל שפירא זצוק"ל נוהג היה לנגן ניגון זה בזמנים מסויימים, או אז ניכר היה על פניו שברוחו מפליג הוא ל'אביי' ול'אמר אביי' שבש"ס. [אגב, מפי בנו הגאון רבי נפתלי צבי יהודה שליט"א שמענו, שבהגיעו לקברם של אביי ורבא בכפר ביריה, היתה ניכרת בהתרגשות מיוחדת, כיאה לאמוראים אשר בהם ובשמועתם עוסק הוא תדיר]. לידי 'אסופות' הגיעה הקלטה ייחודית, בה נשמע הגרמ"ש שר את הניגון, כאשר מדי כמה מילים הוא עוצר את ניגונו הערב, כשהוא מטעים ו'מבאר' את תנועות השיר: "כאן, מבין הלומד את דברי אביי... כאן הוא כבר מבין יותר טוב... הנה, הוא חוזר על דברי אביי וכבר מבין יותר טוב...". ופעם אחרת, עת הסב עם תלמידים ושרו את הניגון, הפסיק הגרמ"ש את השירה ונפנה לתלמידיו כשהוא מציע בפניהם נדון הלכתי מענין הנגזר מהשיר: הרבי מסטאמר שאל את מרן החזון איש, האם באמירת המילים 'אמר אביי' – מקיים האדם מצות תלמוד תורה, או שמא רק באמירת המימרא עצמה. "והנה", אזור הגרמ"ש התלהבות דקדושה, "אם מקיימים באמירת המילים מצוה, אזי שרים אנו את הניגון מתוך מצות תלמוד תורה. אך נדע, שגם אם מצות ת"ת

מורן
ה'חזון איש'
זצוק"ל

ישיבת וולאז'ין

מורן
הגר"מ
שפירא
מלובלין
זצוק"ל

שותקים, אמר להם אם אין אתם אומרים אז אגיד אני, והחל לשיר בניגון לא זה הידוע לכולם ברגש גדול ובעמקות נפלאה. וזה הניגון היחיד שידוע ממנו. (מהגר"צ קרלינשטיין שליט"א).

תלמיד הישיבה דאז, הרה"ג ר' מנחם כהן שליט"א מירושלים, העיד בפנינו גם הוא, עדות התואמת למסופר ב'מעשה איש'. עד היום זוכר הוא את קבוצת הבחורים ששבה לישיבה מביקור בבית החזון"א, ומהם שמע הוא את הניגון שניגן החזון"א, אשר כאמור, ניגון שונה הוא מהניגון המקובל כיום, ולדבריו היה זה יותר דרך אמירה ולימוד מאשר ניגון. לדברי הגר"מ כהן, מקורו של הניגון המושר כיום הוא בניגוני חסידות חב"ד. ■

האמיתית, הגורסת אף היא את עיקר הידיעה כי מורן החזון"א הביא ניגון לארץ, רק שלא היה זה הניגון המוכר לנו היום, אלא ניגון שונה. וכאשר מובא בספר 'מעשה איש' (ח"א, פרק ו', הסוגריים במקור):
"ב'שמחת תורה" תש"י ישבו אצל רבינו כמה בחורים, והזכיר בפניהם המאמר [הגר"ח שליט"א הראה שהוא בספר תהלים עם פירוש "באר אברהם" לבן הגר"א ז"ל, שם הובא ממה שמסר ר"ש לוריא ז"ל מסדר שמחת בית השואבה שעשה ונהג הגר"א ז"ל], "אשריכם ישראל כשאתם עוסקין בשמחת בית השואבה כונס הקב"ה לכל פמליא דיליה ואומר ראו בנים חביבין שיש לי דשבקין צערא דידהו ועסקין בדידי מיד מתמלא רחמים על ישראל". ואמר להם "זאגט אניגון אף דם מאמר" (= "תגידו ניגון על מאמר זה"), והוסיף שבקוסובה היו שרים זאת. וכולם שתקו ויראו. כשראה אותם

– ואף המילים, משיבת וולאז'ין, שמועה התואמת את רעותה העוסקת בשיוך המילים להגר"א, רבו המובהק של ראש הישיבה, רבי חיים. וככל הנראה, אם מבית מדרשה של וולאז'ין הגיע השיר, אזי סביר להניח שבישיבה ודאי היו מודעים לנוסח כפי שנתחבר ע"י הגר"א, והם רק תרגמו את המילים לארמית, לתוספת נופך ומשמעות לשיר.

גירסא נוספת – ודי מפתיעה – היא, כי האחראי ל'יבוא' הניגון לארץ, הוא לא אחר מאשר מורן בעל ה'חזון איש' זצוק"ל. ע"פ גירסה זו, החזון איש התוודע לניגון באחד מהגיטאות היהודיים בזמן מלחמת העולם, שם, לאור העת והמצב, חובר הניגון. אפס, גירסא זו נתחלפה כנראה בגירסא

הופיע ויצא לאור הספר החשוב שרבים ציפו לו

"לא תגזול"

מסדרת הספרים "חקת משפט"

מאת הגאון הגדול רבי אלהן פרץ שליט"א

רב דרמת בית שמש ב' ור"מ דישיבת "רנית התורה"

פסקי הלכה בעניני גזילה מעשיים ומפורטים, בצירוף הוראות רבו מגדולי הפוסקים שליט"א.
מאמרים הלכתיים קצרים ובהם דיונים ותשובות בהלכות גזילה ובעיקר בדברים המצויים למעשה.
שיעורים מפורטים בעניני גזילה וביאורים ביסודי הדברים ומהותם המגדירים את ההכלה ודיניה.

הספר מעוטר בהסכמות הנלהבת של זקן ראשי הישיבות הגאון הגדול רבי חיים פנחס שיינברג שליט"א שהמחבר הוא מגדולי תלמידיו.

מתוך ההסכמה:

...למעלה מעשרים שנה נשא ונתן עמי בעניינים אלו ונחן בסכרא ישרה ועומק העיון ובבהירות הדבנה וההסכרה, ונדע ביראתו הקדומת להכמות, יש בו דברים מחדשים בדברי אמת... וידעתי שהעמוד תלמידים הרבה משיעוריו שנאמרו בעניני מומנות וחזו"מ ונתקבלו באהבה אצל עמלי תורה, ובס"ד נמצא הוא בבית דין שעל ידי "חקת משפט" ויפה מורה ודן ויצא מוניטין שלו...

ניתן להשיג
בחנויות הספרים